

CONCEPTUL DE „STRATEGII MATRIMONIALE”. PARCURS ISTORIOGRAFIC ȘI METODOLOGIC

Daniela Deteșan*

***Abstract.** The main objective of the article is to clarify the theoretical framework and discuss the concept of matrimonial strategies in historical family demographic research. Given the complexity of the subject, several theories have been developed in order to explain the choice of partner and marital relationships. A review of the last six decades is very rich. Specialists have succeeded to establish patterns of nuptiality and fertility for past generations through demographic methods, case studies, descriptive and analytical analyzes, measurements and sociological surveys. In Transylvania marriage was the most important way to pass on family heritage from one generation to the other. Land tenure appears to be the main motive for marriages, whether they were imposed or done of their own free will. The land, the main sign of wealth and power, was the most precious asset of the peasants. The pattern of arranged marriage is found in many divorce cases.*

***Keywords:** matrimonial strategies, family history, historical demography, family formation.*

Un bilanț al cercetărilor asupra „strategiilor matrimoniale” din ultimii 60 de ani este desigur foarte bogat. Se cunoaște aportul diferitelor discipline (istorie, demografie, sociologie, antropologie, etnologie, genealogie, economie, psihologie) la definirea „seturilor de alegeri” făurite de indivizi în momentul căsătoriei. Specialiștii au reușit – lucrând independent sau, mai recent, colaborând – să stabilească tipare ale nupțialității și fertilității pentru generațiile trecute. Prin analize descriptive și analitice, metode demografice („despuierea” registrelor parohiale, tehnica reconstituirii familiei, analize micro-longitudinale, ș.a.), studii de caz, măsurători și anchete sociologice, au stabilit în ce măsură diferite determinante – biologice, comportamentale, culturale, spațiale, temporale, sociale, economice – au influențat alianțele matrimoniale.

Conceptul de „strategii matrimoniale” a fost prezent în teoria sociologică încă din anii 1960, când Alain Girard (1914-1996) a căutat pentru prima dată un răspuns științific precis la întrebarea „Cine se căsătorește cu cine ?” („Qui épouse qui ?”). Sociologul francez a publicat în 1959 rezultatele unei anchete realizate de Institutul Național de Studii Demografice din Paris (INED). Din chestionarele completate de 1.646 cupluri căsătorite în intervalul 1914–1959 reiese că alegerea partenerului nu este o afacere sentimentală, ci este în primul rând „un fenomen social”. Teza care se degajă subliniază o puternică homogamie geografică, socială și culturală, în ciuda schimbărilor survenite în societate¹.

* Cercetător științific II, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: detesan@academia-cj.ro.

¹ Alain Girard, *Le choix du conjoint. Une enquête psycho-sociologique en France*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964; reeditată în 1974 (ediția a II-a) și 1981 (ediția a III-a).

Sondajele efectuate în Franța 30 de ani mai târziu (la mijlocul anilor 1980), coordonate de Claude Thélot, Michel Bozon și François Héran, au confirmat concluziile lui Alain Girard. Mecanismul evidențiat în mod deosebit este homogamia, adică tendința oamenilor de a se căsători cu cineva asemănător din punct de vedere social.

Pierre Bourdieu (1930-2002) unul dintre cei mai cunoscuți sociologi francezi, a introdus în anul 1972 noțiunea de *strategii matrimoniale*. Studiul care l-a făcut cunoscut în Franța și în întreaga lume s-a publicat în revista „Annales”², fondată de Marc Bloch și Lucien Febvre. Ulterior a fost inclus în cartea sa, *Le bal des célibataires* (2002). După ce a analizat grupul Kabyle vorbitor de berberă din nordul Algeriei, Pierre Bourdieu a observat practicile maritale în regiunea Béarn din sud-vestul Franței. S-a interesat cu deosebire de celibatul țăranilor francezi în raport cu dreptul primului născut la transmiterea pământului. Drumul de la „reguli” la „strategii” urmează, spune el, principiul reproducerii sociale, conform căruia indivizii sau grupurile caută să-și mențină sau să-și amelioreze poziția socială. Pierre Bourdieu consideră că strategiile matrimoniale nu pot fi dissociate de cele educative, economice, de fecunditate, cu alte cuvinte de ansamblul strategiilor de reproducere biologice, culturale și sociale. În același timp, definește „strategia” ca un model de comportament, o practică, un mod de acțiune sau de conduită care are un efect benefic, optimal. *Strategiile matrimoniale* caracterizează societățile tradiționale agrare, „precapitaliste”. Ele explică o gamă largă de deprinderi căpătate de-a lungul timpului: variații cu privire la vârsta de la căsătorie, limitări familiale, alegeri ocupaționale sau migrații – voluntare, forțate, circulare, sezoniere – care au avut un impact puternic asupra pieței maritale.

Începuturile istoriei familiei ca disciplină distinctă se leagă indisolubil de Tamara Hareven (1937–2002), o pionieră în folosirea datelor calitative. Fondatoarea revistelor „Journal of Family History” (1975) și „The History of the Family: An International Quarterly” (1995) s-a născut la Cernăuți într-o familie de intelectuali evrei (tatăl, avocat și mama, profesoară de matematică). A predat în America, la Universitatea din Delaware, și s-a interesat în mod particular de efectele pe care schimbările sociale le-au produs în viața familiilor. Cu alte cuvinte, de felul în care familiile s-au schimbat și adaptat diferitelor condiții istorice și cum indivizii și familiile și-au sincronizat viața, așa încât să se acomodeze condițiilor sociale în schimbare. Tamara Hareven a dezvoltat conceptul de *life course perspective* (*parcours de vie*, în franceză) pe care l-a popularizat nu doar în America, ci și la nivel internațional.

Istoricii familiei au redescoperit în anii 1960 opera lui Frédéric Le Play (1806-1882), inventatorul *familiei tulpină* (*la famille-souche / the stem family*), precursorul sociologiei franceze. Inginer de profesie, Le Play descrie, definește și evaluează familia tipică Europei Centrale, Spaniei și Scandinaviei pre-industriale,

² Pierre Bourdieu, *Les stratégies matrimoniales dans les système de reproduction*, „Annales. Économie. Sociétés. Civilisations”, 27e année, no 4-5, 1972, p. 1105-1127.

în care pământul revine unui singur moștenitor, ceilalți copii stabilindu-se în altă parte. Citatul celebru „La méthode qui conduit le plus sûrement à la réforme est l'observation des faits sociaux” („Metoda care conduce cel mai sigur la reformă este observarea faptelor sociale”) care îi aparține, relevă importanța științelor sociale, pe care le pune în slujba politicii coloniale a Republicii Franceze. Le Play fondează „Societatea de Economie Socială” (1856) și colecția „Les Ouvriers des deux mondes” (1857-1885).

Peter Laslett (1915-2001) și Tony Wrigley fondau în 1964 *The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure* (CAMPOP). De la început, impactul cercetărilor a fost foarte mare atât în spațiul european, cât și în Statele Unite. Grupul a lansat o investigație amplă asupra schimbărilor demografice înregistrate în Anglia, de la mijlocul secolului al XVI-lea până la finalul secolului al XIX-lea. Era necesar ca descoperirile legate de compoziția și tipurile gospodăriilor să fie testate cu metode și aplicații noi, analize cantitative, tehnici statistice și simulări sofisticate pe computer. Schema propusă de CAMPOP a vizat cu precădere reconstituirea familială, inspirată de modelul demografului francez Louis Henry.

Un colaborator apropiat al lui Peter Laslett, John Hajnal (1924-2008), statistician și matematician maghiaro-britanic, a descris tiparul căsătoriei europene, așa-numitul *European Marriage Pattern* (EMP). Într-o lucrare publicată în anul 1965, el arată că femeile din Europa, cu excepția celor din regiunile de est și sud-est, se căsătoresc în jurul vârstei de 23 ani, iar un procent de până la 20% nu se căsătoresc deloc; femeile și bărbații circulă mult înainte de căsătorie, ca servitori sau ucenici; cuplurile proaspăt formate se stabilesc în general în gospodării independente³. Hajnal a descoperit că de la St. Petersburg la Trieste, Europa se diviza în două părți cărora le corespundeau două modele de căsătorie dominante. Modelul din vest se caracteriza prin vârsta înaintată la prima căsătorie, atât pentru femei, cât și pentru bărbați, și numărul ridicat de celibatari, în timp ce în est, practica căsătoriei era universală și vârsta la căsătorie, fragedă. Dezbaterile asupra *liniei Hajnal* s-au amplificat și continuă să se afle și azi pe ordinea de zi a cercetătorilor.

În anii 1970 registrele parohiale anglicane, cele mai importante surse demografice, au făcut obiectul unei ample investigații. Datele colectate din 404 parohii prin metoda *aggregative back projection* și *family reconstitution* s-au cuprins într-un impresionant volum la care s-a lucrat peste 15 ani⁴. Acum se confirmă ceea ce istoricii cunoșteau de mai înainte: creșterea de șapte ori a populației Angliei într-un interval de 330 de ani (de la 3 milioane la 21,5 milioane), creșterea fertilității, nupțialității și standardului de viață. Lucrarea rămâne una de neocolit pentru orice cercetător interesat de istoria socială a Europei de Vest, în ciuda unor dezbateri critice formulate de Roland Lee (1985) sau Peter Razzell (1993).

³ John Hajnal, *European marriage pattern in historical perspective*, în vol. *Population in History*, D.V. Glass, D.E.C. Eversley (eds.), Londra, Arnold, 1965.

⁴ Edward A. Wrigley, Roger S. Schofield, *The population history of England, 1541-1871*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1981.

Cartea lui Michael Anderson despre structura familiei în Lancashire (1971), la bază teza de doctorat susținută la Universitatea din Cambridge, a adus în atenție impactul industrializării asupra sistemului de înrudire la clasele muncitorești. Apar date noi despre structura gospodăriilor din orașul Preston, pattern-uri de rezidență ale orașenilor, incidența sărăciei, fenomenul migrației, vârsta la căsătorie, conflictele părinți-copii⁵. Sociologul Universității din Edinburgh a examinat pe baza listelor nominative ale recensămintelor dinamica internă a familiilor, luând ca termen de comparație Irlanda rurală din anii pre-1841.

Cel mai ambițios proiect derulat la Universitatea Princeton, *European Fertility Project*, s-a finalizat prin nu mai puțin de opt cărți publicate într-o serie tematică. Proiectul a oferit date despre fertilitate corespunzător unui număr de 1.229 provincii și districte europene, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la mijlocul secolului XX. Investigația istorică asupra tranziției fertilității a reunit cei mai reputați specialiști din Europa și America de Nord. Ansley Coale (1917–2002) a dezvoltat un set de indici de fertilitate (I_f , I_g , I_h , I_m) pentru fiecare dintre regiunile incluse în studiu. Variabilele socio-economice s-au putut documenta doar pentru Austria, Germania, Rusia și Elveția. Declinul fertilității s-a observat mai întâi în nord-vestul Europei, apoi periferic în sudul și estul Europei. Fenomenul tindea să înceapă mai repede la populația urbană, cu o educație mai bună și o rată a mortalității mai scăzută, spre deosebire de cei care trăiau în mediul rural. Deși rezultatele finale nu au oferit un suport hotărâtor în explicarea teoriei tranziției demografice, calculele și descoperirile făcute au îmbunătățit substanțial cunoștințele despre fenomenul tranziției demografice în Europa.

În privința *tiparelor căsătoriei (marriage patterns)*, istoricul și antropologul englez Peter Laslett a propus o tipologie care împărțea Europa în patru mari regiuni: „vest”, „vest/central”, „mediteranean”, și „est”, corespunzătoare cu tendințele particulare de organizarea grupurilor domestice⁶.

Jack Goody, istoric și antropolog englez, a publicat în 1983 cea mai importantă lucrare din domeniul istoriei familiei și a moștenirii⁷. Cartea s-a tradus în spaniolă, franceză (cu o prefață de Georges Duby), italiană, portugheză. În 2003 apare o traducere și în limba română⁸ a seriei de eseuri despre familia europeană tipărite la Oxford.

Nu întâmplător Anglia a rămas punctul central al analizelor lui Goody. Plecând de la marea cantitate de surse de informare, profesorul de la Universitatea din Cambridge a schițat aspectele generale ale instituțiilor domestice din întregul

⁵ Michael Anderson, *Family structure in nineteenth century Lancashire*, Cambridge, Cambridge University Press, 1971.

⁶ Vasilis S. Gavalas, *Marriage patterns in Greece during the twentieth century*, „Continuity and change”, 23, 3, 2008, p. 509.

⁷ Jack Goody, *The development of the family and marriage in Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

⁸ Idem, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, București, Edit. Polirom, 2003.

Occident, cu accent pe o perspectivă analitică comparativă asupra contextului social. Jack Goody a tratat în detaliu deosebirile dintre nord și sud, dintre estul și vestul Europei, sau cele confesionale dintre catolici și protestanți asupra căsătoriei și familiei. La fel de interesante sunt și diferențele generate de marile tulburări sociale, revoluții și războaie. Amartya Sen, laureata premiului Nobel pentru economie în 1998, îl recomandă pe Jack Goody ca pe „un excelent remediu pentru privirea deformată pe care Vestul o are asupra diferențelor dintre Est și Vest”.

Din colaborarea istoricilor cu etnologii au rezultat marile sinteze de istoria familiei: a) cea din 1986⁹ în două volume scrisă în limba franceză, reeditată în 1999; b) cea din 2001–2003¹⁰ în trei volume redactată în limba engleză. Tomurile sunt referințe bibliografice obligatorii când vine vorba de organizare familială și condițiile economico-materiale ale vieții indivizilor, dreptul matrimonial și controlul familiei de către biserică sau de stat, dinamica fecundității, migrațiile interne și internaționale, relații familiale (raportul părinți-copii, divorțul, statutul văduvelor și copiilor ilegiti). Un avantaj al acestor demersuri colective și interdisciplinare realizate de renumiți specialiști îl reprezintă faptul că oferă o perspectivă *à la longue durée*, mergând de la preistorie până în contemporaneitate. Vasta panoramă a instituțiilor și practicilor familiale din Europa clasică, India contemporană, China, Japonia modernă, Africa sau Lumea Arabă a generat un interes deosebit printre cercetători cu background-uri academice diferite – istorie, demografie, epidemiologie, genetică, știința mediului, sociologie.

Dacă Pierre Bourdieu a derulat primele investigații în văile înalte din munții Pirinei, Michael Mitterauer a studiat Alpii austrieci. Dinamica populației din Alpi, cu accent pe pattern-urile de căsătorie și formele familiale din sudul Europei, a fost examinată cu mare atenție și de profesorul de socio-antropologie al Universității din Torino, Pier Paolo Viazzo.

În anii 1970 de numele lui Mitterauer se leagă relansarea Institutului de Economie și Istorie Socială al Universității din Viena. Inovatorul profesor a lansat un program de studiere a istoriei populației din Austria, păstrând un contact permanent cu CAMPOP, care domina în anii 1970–1980 cercetările asupra structurilor familiei și gospodăriei.

Interesul pentru familiile est-europene, foarte puțin studiate până atunci, s-a materializat în *Proiectul familiei balcanice*, inițiat în 1993 și finanțat vreme de peste 20 de ani de Fondul de Cercetare Austriac. Pornit la Universitatea din Graz de Michael Mitterauer, Karl Kaser și antropologul american Joel Martin Halpern,

⁹ *Histoire de la famille*, sous la direction de: André Burguière, Christiane Klapish-Zuber, Martine Segalen, Françoise Zonabend, préfaces de Claude Lévi-Strauss, Georges Duby, Jack Goody, 2 vols. (vol. 1: *Mondes lointains, mondes anciens*; vol. 2: *Le choc des modernités*), Paris, Armand Colin, 1986.

¹⁰ *The history of the European family*, David Kertzer, Marzio Barbagli (eds.), 3 vol. (vol. 1: *Family life in early modern times: 1500–1789*; vol. 2: *Family life in the long nineteenth century: 1789–1913*; vol. 3: *Family life in the twentieth century*), New Haven and London, Yale University Press, 2001–2003.

proiectul a înglobat date statistice și demografice, texte, interviuri, fotografii, filme video și documente arhivistice despre Macedonia, Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herțegovina, Croația și Slovenia. Echipa proiectului s-a lărgit prin cooptarea lui Siegfried Gruber (demograf specializat pe analiza datelor statistice cantitative din Albania și Serbia), Maria Todorova (cu date despre Bulgaria), Peter Teibenbacher, Eugene Hammel (cu date despre Macedonia, Serbia și Croația). Structurile familiale din Balcani cunoscute sub denumirea de *zadruga*, extinse și complexe, au fost comparate și clasificate pentru prima dată din perspectiva mărimii grupului domestic de Richard Wall (1944–2011) și Peter Laslett¹¹.

Comportamentele demografice ale oamenilor din trecut s-au studiat și din perspectivă calitativă, nu doar cantitativă. Specializat în istoria politică, demografică și religioasă a Italiei, David Kertzer a urmat această direcție de analiză. A examinat parohia italiană Bertalia¹² din centrul peninsulei și gospodăriile complexe situate în vecinătatea Bolognei, la Casalecchio¹³. Au rezultat două cărți, ambele răsplătite de Societatea Italiană de Studii Istorice cu premiul „Marraro”.

Istoricul modernist francez François Lebrun (1923–2013) socotea căsătoria o chestiune de interes economic și doar secundar o chestiune de sentiment. Căsătoria nu unea două suflete care alegeau liber să fie unul lângă altul, ghidate doar de dragoste mutuală, ci aducea împreună interesele materiale ale celor două familii¹⁴. Aceeași argumentație apare pentru regiunea Lorraine¹⁵ la Guy Cabourdin (1923–2003), unul dintre pionierii demografiei istorice.

David Reher, profesor de la Universitatea Complutense din Madrid, este autorul unei istorii a orașului Cuenca din Spania Centrală pre-industrială¹⁶. Lucrarea, însoțită de o vastă bibliografie, abundă în date despre căsătorie și structurile de rudenie spaniole între 1700 și 1970. Autorul argumentează și demonstrează legătura inseparabilă, aproape simbiotică, dintre oraș și mediul rural. Dintr-o altă perspectivă, David Reher s-a interesat de tehnicile variate folosite în analiza datelor istorico-demografice: *generalized inverse projection, event history analysis, microstimulation techniques, family reconstitution*¹⁷.

¹¹ *Household and family in past time. Comparative studies in the size and structure of the domestic group over the last three centuries in England, France, Serbia, Japan and colonial North America, with further materials from Western Europe*, Peter Laslett (ed.), Cambridge, Cambridge University Press, 1972.

¹² David Kertzer, *Family life in Central Italy, 1880-1910. Sharecropping, wage labor and coresidence*, New Brunswick, New Jersey, Rutgers University Press, 1984.

¹³ David I. Kertzer, Dennis P. Hogan, *Family, Political Economy and Demographic Change: The Transformation of Life in Casalecchio, Italy 1861-1921*, Madison, University of Wisconsin Press, 1989.

¹⁴ François Lebrun, *Le mariage et la famille*, în Jacques Dupâquier, *Histoire de la population française*, vol. II (*De la Renaissance à 1789*), Paris, 1991, p. 300.

¹⁵ Guy Cabourdin, *La vie quotidienne en Lorraine au XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Hachette, 1984.

¹⁶ David Reher, *Town and country in pre-industrial Spain: Cuenca, 1550–1870*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

¹⁷ *Old and new methods in historical demography*, D. Reher, Roger Schofield (eds.), Oxford, Clarendon Press, 1993.

În anii 1990 David Reher a evidențiat influența substanțială pe care piața maritală și densitatea populației au avut-o asupra nupțialității. Dintre toate țările europene, Spania a înregistrat cea mai mare diversitate a *tiparelor maritale*. Zona de centru și sud s-a caracterizat printr-o nupțialitate intensă. Aici predominau gospodăriile simple. Căsătoria și formarea unui cămin erau procese aproape simultane. Scenariul ideal pentru o nupțialitate ridicată presupunea valori ridicate ale mortalității, practici de moștenire egalitară, o piață maritală echilibrată, niveluri moderate ale migrației și o densitate scăzută a populației¹⁸.

Pasionat de analize demografice și studii longitudinale, Diego Ramiro Farinas președintele Asociației Iberice de Demografie Istorică (între 2011 și 2017), și-a concentrat atenția asupra analizei mortalității infantile și juvenile, migrației, sănătății, îmbătrânirii și speranței de viață. Pentru Barcelona proiectul *Five centuries of marriages*, coordonat de Ana Cabre, derulat între 2011–2016, aduce în atenție multiple aspecte ale nupțialității – taxele plătite la căsătorie în funcție de clasa socială, ocupația mirilor, originea geografică, fluxurile migrației.

Marie-Pierre Arrizabalaga demonstrează că strategiile maritale la familiile rurale bogate sau sărace din Pirinei rămân homogame pentru larga majoritate a descendenților în secolul al XIX-lea, iar cuplurile experimentează o mobilitate intra și inter-generațională. Femeile se căsătoresc în grupul lor social și au aceeași profesie ca și părinții lor, același statut și trăiesc în același mediu social¹⁹. Căsătoriile homogame asigură continuitatea transmiterii proprietății și tradițiilor familiale. Pentru familiile bogate basce era dificil să asigure căsătorii homogame și stabilitate socio-economică pentru toți copiii (maximum pentru 3 dintre ei). Copiii care nu moșteneau preferau celibatul, decât să se căsătorească într-o familie cu statut inferior.

Vasilis Gavalas examinează *tiparele maritale* din Grecia, insulele Ciclade și Ionice și amendează credința istoriografică generală conform căreia în Grecia tiparul marital era clasificat drept „mediteranean”. S-a interesat de vârsta la prima căsătorie a bărbaților și femeilor, diferența de vârstă dintre soți, proporția bărbaților și femeilor care nu s-au căsătorit niciodată sau factorii culturali care influențează căsătoria: religia, înrudirea și obiceiurile insulare²⁰.

În Transilvania, cercetările de istoria familiei și demografie istorică au început cu „despuierea” registrelor parohiale de stare civilă și reconstituirea familială. Continuând o tradiție perpetuată de Ștefan Pascu (singurul președinte ales de două ori consecutiv la conducerea Comisiei internaționale de demografie istorică, între 1975 și 1985), școala clujeană explorează și explică fenomene demografice la nivel micro și macro-regional. Într-un efort bine organizat de a lărgi cunoașterea și înțelegerea asupra familiei românești s-au derulat mai multe proiecte

¹⁸ David Reher, *Marriage patterns in Spain, 1887–1930*, „Journal of Family History”, vol. 16, nr. 1, 1991, p. 24.

¹⁹ Marie-Pierre Arrizabalaga, *Pyrenean marriage strategies in the nineteenth century: the French Basque case*, „International Review of Social History”, vol. 50, supplement no. 13, 2005, p. 100, 104.

²⁰ Vasilis S. Gavalas, *op.cit.*, p. 509-529.

de cercetare, iar sub raport cantitativ a crescut numărul cărților, capitolelor din cărți, edițiilor de documente, recensămintelor populației din epoca modernă, sintezelor, volumelor unor conferințe naționale și internaționale, studiilor și articolelor de specialitate. Conferințele internaționale desfășurate la Cluj (2009²¹, 2011²², 2013²³) nu doar că au grupat cei mai renumiți specialiști din Occident, dar au revigorat semnificativ interesul pentru acest domeniu de cercetare. Prin revista „Romanian Journal of Population Studies”, se depășesc barierele lingvistice și se accesibilizează pe plan european informații și date despre realitățile demografice românești.

Deschizând o pârtie, cartea Sorinei Bolovan²⁴ relevă tiparul mariajului precoce, poziția inferioară a femeii în familie în raport cu bărbatul, frecvența căsătoriilor încheiate iarna, mobilitatea geografică mai mare a bărbaților față de femei. Este laudabil efortul depus pentru reconstituirea familiilor din Ardeova, Izvorul Crișului și Așchileul Mic, prin metoda reconstituirii familiilor. De la prima sinteză asupra evoluției populației în epoca modernă²⁵ la prima bază de date istorice a populației transilvane²⁶, istoricul Ioan Bolovan explică proporția căsătoriilor exogame, tendința de creștere a căsătoriilor protogame, media de vârstă a soților la prima căsătorie.

Vreme de peste 50 de ani Simion Retegan a avut vocația cercetării istoriei satului ardelean românesc și a locuitorilor săi. Fin cunoscător al fondurilor arhivistice, cercetătorul clujean a analizat media de vârstă la prima căsătorie²⁷, *strategiile matrimoniale*²⁸, *căsătoriile sălbatice*²⁹, coabitările non-maritale³⁰. Pentru

²¹ *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From the Traditional Model to Contemporary PACS.*

²² *Central Europe Population History during 1st Demographic transition.*

²³ *Intermarriage throughout history.*

²⁴ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1999.

²⁵ Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000.

²⁶ Vezi proiectul româno-norvegian *Historical Population Database of Transylvania, 1850–1914*, coord. Ioan Bolovan, <http://hpdt.granturi.ubbcluj.ro/about/project/>.

²⁷ Simion Retegan, *Reglementări oficiale și reacții populare privind vârsta maritală la românii din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850–1875)*, în vol. *Populația României. Trecut, prezent, viitor. Omagiu profesorului Aurel Răduțiu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, T. Rotariu, S. Bolovan, I. Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 200–210.

²⁸ Idem, *Strategii matrimoniale în societatea rurală românească din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea*, în vol. *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Pál Judit, Sipos Gábor (coord.), Cluj-Napoca, Societatea Muzeului Ardelean, 2010, p. 269–275.

²⁹ Idem, *O anchetă ecleziastică din comitatul Solnocul Inferior din 1868, privind clandestinitatea unor cununii*, în vol. *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII–XXI). Omagiu profesorului Nicolae Bocșan la împlinirea vârstei de 60 de ani*, S. Bolovan, I. Bolovan, C. Pădurean (coord.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 135–146.

³⁰ Daniela Deteșan, Simion Retegan, *Sub focul încrucișat al bisericii și statului: Concubinajul la românii din Transilvania între 1850-1895*, în vol. *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul*

a răspunde la întrebarea *Cine se căsătorește cu cine ?* a analizat un set de 73 procese de divorț. Convingător și pertinent, studiul relevă ceea ce stătea în spatele aceluia *Da !* pe care mirii trebuiau să-l rostească în casa preotului de față cu martori, cu prilejul logodnei și mai apoi în biserică, în prezența întregii comunități, la cununie³¹. Concluzia subliniază faptul că părinții exercită o influență substanțială asupra alegerilor maritale în anii '50 ai secolului al XIX-lea. Căsătoriile aranjate au fost mai multe la fete decât la băieți și la celibatari comparativ cu văduvi.

Adriana Florica Muntean a identificat câteva din mecanismele cauzale ale matrimoniului³², accentuând factorul economic.

Cercetările axate pe cunoașterea comportamentelor maritale din Bihor³³, Cluj³⁴, Maramureș³⁵, Arad³⁶, Satu-Mare³⁷ discută următoarele variabile: distribuția numerică a căsătoriilor, statutul socio-economic al mirilor, vârsta, religia, sexul, statutul civil, localitatea de origine și de domiciliu, și se propun explicații, corelate de cele mai multe ori cu legislația, epidemiile și migrația.

Un caz particular, foarte bine documentat, îl reprezintă județul Bistrița-Năsăud care beneficiază de singurul recensământ al familiilor cu informații la nivel numeric și nominal³⁸ publicat până în prezent, și de teze de doctorat³⁹ bazate pe documente inedite, de arhivă.

românesc în sec. XVIII-XX, I. Bolovan, D. Covaci, D. Deteșan, M. Eppel, C. Holom (coord.), Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 83–98 [infra: *În căutarea fericirii ...*].

³¹ Simion Retegan, *Strategies of Marriage in the Romanian Rural Society from Transylvania in the Middle of the 19th Century*, „Transylvanian Review”, 2009, XVIII, supplement no. 1, p. 185–194.

³² Adriana Florica Muntean, *Motivații ale căsătoriei în mediul rural transilvănean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, „Revista Bistriței”, XII-XIII, 1999, p. 53–55.

³³ Mircea Brie, *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)*, Oradea, 2008.

³⁴ Adriana Florica Muntean, *Considerații privind problema familiei și a structurii ei de-a lungul secolului al XIX-lea în satele Gilău și Alunișu (jud. Cluj)*, în vol. Sabin Manuilă. *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, S.P. Bolovan, I. Bolovan (coord.), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1995; Roxana Alina Oprescu, *Reconstituirea familiei din Așchileul Mare (jud. Cluj) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, „Revista Bistriței”, XII-XIII, 1999, p. 63–72.

³⁵ Adriana Miron-Ciocotișan, *Problema căsătoriei și a familiei în parohia reformată Dămăcușeni (jud. Maramureș) între 1771 și 1930*, în vol. *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, I. Bolovan (coord.), Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 125–171.

³⁶ Luminița Muntean, *Unele aspecte privind nupțialitatea populației de la Pecica în secolul al XIX-lea*, în vol. *Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (secolele XVIII-XX)*, I. Bolovan, C. Pădurean (coord.), Cluj-Napoca, 2003, p. 65-77 [infra: *Populație și societate ...*].

³⁷ Zsolt Grigoruț, *Populația comunei Bixad în perioada modernă. Câteva aspecte privind fenomenul căsătoriei în parohiile greco-catolice (1861-1910)*, în vol. *Populație și societate ...* p. 283–303.

³⁸ *Famiiliile din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică*, I. Bolovan, A. Onofreiu, V. Rus (coord.), Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2010.

³⁹ Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud (1861-1876)*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2010; Claudia Septimia Sabău, *Și ne-au făcut din grănițeri, țărani. Mentalități colective în satele năsăudene foste grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2015; Dana Rus, *Căsătorie și recăsătorie în satele Regimentului II românesc de graniță în perioada epocii moderne (secolul al XIX-lea)*, Edit. Accent, 2011.

Pentru zona Albei și Năsăudului s-a demonstrat că alegerea partenerului nu se făcea la întâmplare⁴⁰. Numărul mare de recăsătorii (19,5%) se datorau decesului unuia dintre parteneri, și nu divorțului, acordat greu în această perioadă. Același tipar apare și în cazul localității Cuzdrioara din județul Cluj (21,1%)⁴¹. Explicațiile recăsătoriilor sunt simple, acestea fiind determinate de motive economice, de reîntregire sau mărire a averii.

Căsătoria a fost prezentată de cele mai multe ori după schema clasică descriptivă, de reconstituire cantitativă. O promițătoare cercetare asupra comunității Ighiu din județul Alba, semnată de Crinela Holom, aduce în discuție perspectiva transversală și longitudinală⁴². După clasificarea propusă de CAMPOP au apărut studii despre structura gospodăriei aplicate comunității greco-catolice Noșlac din județul Alba⁴³.

Alegerea partenerului a fost un proces complex în societatea românească pre-industrială. Foarte important a fost aspectul economic al căsătoriei. În majoritatea cazurilor a funcționat principiul „sărac se căsătorește cu sărac, bogat se căsătorește cu bogat”. Motivația căsătoriei nu a fost ușor de explicat și a generat o listă lungă de întrebări: Formarea cuplului este rezultatul hazardului sau fructul unei serii de determinisme geografice, sociale și culturale? A fost căsătoria un act de exprimare a iubirii sau o afacere financiară aranjată? Cum se realiza selecția partenerilor? Ce rol avea tatăl în decizia fiicei/fiului de a se căsători? Au existat bariere matrimoniale? Cât de mult conta originea socială în alegerea partenerului? Dar vârsta, religia, reședința sau locul de naștere? Au intervenit de-a lungul timpului schimbări în comportamentul matrimonial al românilor? Dacă da, ce factori au accelerat sau încetinit acest proces? Economici? Legislativi? Demografici? Culturali?

Este cunoscută și demonstrată tendința umană de asociere a perechilor, după caracteristici asemănătoare, pe principiul *Cine se aseamănă, se adună*. (*Qui se ressemble, s'assemble*). Sursele primare disponibile la nivelul provinciei ardelenne permit reconstituirea caracteristicilor partenerilor: locul nașterii, religia, localitatea

⁴⁰ Daniela Deteșan, *Matrimonial behaviours of the Transylvanian Romanian rural elite (second half of the 19th Century)*, „Transylvanian Review”, vol. XXI, supplement no. 4, 2012, p. 327–338.

⁴¹ Simion Retegan, *Drumul greu al modernizării. Un veac din istoria unui sat ardelean: Cuzdrioara, 1820–1920*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2011, p. 41.

⁴² În analiza fertilității autoarea a calculat parametrii McDonald ai comportamentului reproductiv din comunitățile greco-catolică, ortodoxă, reformată și romano-catolică și coeficienții de corelație Pearson. S-au identificat asemănări între greco-catolici și ortodocși în privința numărului mediu de copii născuți (4,5 și 4,6), de cealaltă parte la reformați și romano-catolici a fost mai răspândit sistemul familial cu un număr mai mic de descendenți (3,3 și 3,2). Media de vârstă a mamelor la ultima naștere a fost în jurul valorii de 30 de ani. Deoarece în condiții de fertilitate naturală această medie se plasează la 40–41 ani, rezultă că familiile din Ighiu au adoptat un comportament contraceptiv de „oprire” prin care se explică nivelul foarte scăzut de fertilitate din plasa Ighiu. Vezi Crinela Holom, *Individ, familie, comunitate. Comportament demografic, relații familiale interetnice și interconfesionale în satele din trecutul Albei (1850–1910)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2009, p. 168, 195.

⁴³ Idem, *Destine individuale, destine familiale într-un sat din Transilvania (secolele XIX–XX)*, în vol. *În căutarea fericirii ...*, p. 255–274.

de reședință, ocupația soțului, locul și felul în care s-au cunoscut viitorii soți (întâmplător, în familie, relații de vecinătate, la bal, șezătoare, reuniuni, cercuri), nivelul de instrucție și alfabetizare, zestrea primită la căsătorie, diferența de vârstă dintre soți, dacă la căsătorie trăiau mama și tatăl mirelui și miresei și ce ocupație aveau aceștia.

Într-o societate tradițională predominant agricolă, mariajul a reprezentat cea mai importantă cale de transmitere a patrimoniului familial de la o generație la alta. Posesiunea asupra solului apare ca principalul mobil al mariajelor, fie că erau impuse sau făcute din proprie voință. Principal semn al bogăției și puterii, pământul reprezenta averea cea mai de preț a țăranilor. Tiparul căsătoriei aranjate de părinți se regăsește în multe dosare ale proceselor matrimoniale. Exprimări de genul „am încheiat matrimoniul de frica părinților și de silă, nu din iubire adevărată”, „așa mi-a fost traiul după măritat, ca într-o prinsoare grea”, „mama m-a făcut cu sila și cu bâta în mână să mă cunun, pentru avere și moșie” apar ca un lait-motiv. La fel era în Norvegia, unde până la sfârșitul secolului al XIX-lea părinții au exercitat un control substanțial asupra alegerilor maritale ale copiilor lor⁴⁴. Spiritul pragmatic, motivațiile raționale și obiective au avut în cele mai multe cazuri întâietate față de sentimente. În privința distribuției sezoniere o frecvență mare a căsătoriilor s-a înregistrat iarna, în timpul „câșlegilor”, lunile februarie și noiembrie ocupând primul loc.

⁴⁴ Hans Henrik Bull, *Deciding whom to marry in a rural two-class society: Social homogamy and constraints in The marriage market in Rendalen, Norway, 1750–1900*, „International Review of Social History”, 50, 2005, p. 46.